

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКОЛАХ

У статті висвітлено актуальність проблеми організації виховного процесу в дитячо-юнацьких спортивних школах. Визначено перспективні напрями науково-дослідної роботи, що має за мету підвищення ефективності організації виховного процесу в дитячо-юнацьких спортивних школах.

Ключові слова: організація, виховний процес, дитячо-юнацькі спортивні школи.

Серед пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти важливе значення надається позашкільній освіті як частині спеціально організованого процесу засвоєння дітьми та молоддю соціально визнаних цінностей, формування нормативних якостей особистості та зразків поведінки. Важливість виконання цього суспільного запиту підкреслена в Законах України “Про позашкільну освіту” (2000 р.), “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (1993 р.); постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року” (2010 р.).

Однією з ефективних складових позашкільної освіти, що має потужний виховний потенціал, виступає система дитячо-юнацьких спортивних шкіл (ДЮСШ). У цій системі станом на 2012 р. функціонує 1687 закладів, серед яких комплексні ДЮСШ, ДЮСШ з видів спорту, ДЮСШ для інвалідів, спеціалізовані ДЮСШ олімпійського резерву, а також спеціалізовані ДЮСШ для інвалідів параолімпійського та дефлімпійського резерву [2]. На сьогодні в дитячо-юнацьких спортивних школах займається 615 911 вихованців, що становить приблизно 11% від загальної кількості учнів і студентської молоді України віком від 6 до 18 років. Навчально-тренувальний процес у ДЮСШ здійснюють понад 22 000 тренерів-викладачів, з яких близько 60% є штатними працівниками [1].

Управління системою спортивних шкіл, незалежно від їхнього підпорядкування (СТП “Україна”, ФСТ “Динамо”, ФСТ “Колос” та ін.), типу і форми власності (державної, комунальної або приватної), здійснює Державна служба молоді та спорту Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Значна увага держави до розбудови цієї ланки позашкільної освіти виявляється у прийнятті останнім часом низки нормативних документів, як-от: постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про дитячо-юнацьку спортивну школу” (2008 р.); наказу Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту “Про затвердження Положення про надання категорій дитячо-юнацьким спортивним школам” (2009 р.); наказу Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту “Про організацію навчально-тренувальної роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл” (2009 р.); указу президента України “Про національний план

дій щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту” (2006 р.) та ін.

У названих документах ДЮСШ визначені як позашкільні навчальні заклади спортивного профілю, що забезпечують розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту, створюють необхідні умови для гармонійного виховання, фізичного розвитку, повноцінного оздоровлення, змістовного відпочинку та дозвілля дітей і молоді, самореалізації, набуття навичок здорового способу життя, підготовки спортивного резерву для збірних команд України.

Виконання завдань, покладених на ДЮСШ державою, включає три взаємопов’язані аспекти: спортивний (розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту, підготовка спортивного резерву для збірних команд України), фізкультурний (повноцінне оздоровлення, забезпечення змістовного відпочинку і дозвілля дітей та молоді, формування навичок здорового способу життя) і виховний (сприяння гармонійному вихованню, самореалізації вихованців).

Перші два аспекти діяльності ДЮСШ різнобічно розроблені вітчизняними науковцями. Зокрема, наукові засади організації тренувального процесу в дитячо-юнацькому спорті висвітлено у працях Л. Волкова, О. Демінського, С. Зоріна, Т. Круцевич, В. Платонова та ін. Питання організації навчально-тренувального процесу (зокрема, наповненість груп у різних видах спорту, рекомендований обсяг тренувального навантаження, норми тижневого режиму навчально-тренувальної роботи, типові річні, мезо- та мікроциклові плани тренувального процесу в ДЮСШ) мають належне відображення в державних нормативних документах.

Питання формування фізичної культури вихованців ДЮСШ висвітлено в наукових розробках С. Авілкиної, К. Жукотинського, О. Калюжної, В. Лисяк, А. Свасьєва, О. Свириденко, Я. Сивохопа. У працях названих авторів наголос робиться на формуванні цінностей здорового способу життя, гармонійному фізичному розвитку в процесі занять юних спортсменів у ДЮСШ.

О. Вацебою, Е. Вільчковським, О. Жабокрицькою, М. Зубалієм, О. Куцом, А. Цьосем, Б. Шияном охарактеризовано педагогічні умови ефективного впливу позашкільних спортивних занять на виховання фізичної культури учнів загальноосвітніх шкіл. Цьому питанню присвячені численні праці російських учених (В. Бальсевич, Н. Баришева та ін.).

Водночас особливої наукової уваги потребує виховний аспект занять у ДЮСШ.

Педагогічне формування в дітей та підлітків соціально значущих рис у системі дитячо-юнацьких спортивних шкіл ускладнюється тим, що підхід до організації виховного процесу в цій системі сьогодні має формальний характер. Відсутні конкретні цілі і завдання виховання, порушені зв’язки навчально-тренувального процесу та виховної роботи в позатренувальний час. Не приділяється належна увага підвищенню рівня вихованості юних спортсменів, формуванню сприятливого психологічного середовища у

спортивних групах. Для більшості ДЮСШ притаманне використання надто вузького кола форм і методів виховання. Це зумовлене тим, що тренери не володіють елементарними виховними прийомами.

Для сучасної виховної роботи в ДЮСШ характерна невелика кількість виховних заходів, які не координуються між собою і не завжди доцільні. Недостатніми є педагогічно організовані контакти вихованців ДЮСШ із досвідченими спортсменами та видатними тренерами. Майже відсутній педагогічний контакт педагогічного складу з батьками вихованців.

Відзначається спрямованість навчально-тренувального процесу на досягнення високого спортивного результату будь-якою ціною, часто на шкоду моральному та культурному розвитку юних спортсменів. Проявом цієї тенденції є поширення допінгу, порушення правил чесної боротьби тощо. Зважаючи на зазначене вище, закономірним є поширене уявлення про спортсменів як про фізично міцних, здорових людей, які разом з тим мають обмежений інтелект, низький рівень загальної та духовно-моральної культури. Це уявлення постійно підкріплюється тим, що колишні вихованці ДЮСШ нерідко залучаються до антигромадської діяльності, що часом приводить їх до скоєння злочинів (М. Лінге, Д. Сотніков, В. Собакарь, В. Яценко та ін.).

Усе це свідчить про необхідність поліпшення організації виховного процесу в системі ДЮСШ, яке б дало змогу більш повно реалізувати значний педагогічний і виховний потенціал спортивної діяльності під час занять юних спортсменів у дитячо-юнацькій спортивній школі.

Використовуючи термін “організація виховного процесу”, ми маємо на увазі сукупність скоординованих дій (науковців, тренерів, вихованців, батьків, адміністрації школи), спрямованих на вдосконалення структури цього процесу з метою більш ефективного формування стійкої системи соціально значущих рис вихованців.

Метою статті є постановка проблеми організації виховного процесу в дитячо-юнацьких спортивних школах на основі аналізу педагогічної та спортивної літератури.

Методологічне та теоретичне підґрунтя для подолання названих суперечностей закладено в педагогічній, психологічній, спортивній літературі, а також біографічних і автобіографічних публікаціях.

Важливість цього напряму наукових досліджень зумовлена особливою чутливістю підлітків до педагогічної корекції їхнього особистісного розвитку, що пов'язане з достатнім досвідом моральної поведінки в цьому віці, пробудженням потреби в самовихованні, розширенням діапазону виконуваних соціальних ролей і зв'язків, на що вказують Л. Божович, Н. Болдирєв, Т. Драгунова, І. Кон, В. Крутецький, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. У дослідженнях підкреслюються, що соціально значущі риси, сформовані в підлітковому віці, відіграють ключову роль у подальшій життєдіяльності людини, зокрема, формують її уявлення про

себе (Я-образ), визначають пріоритет життєвих цілей, регулюють поведінку при вирішенні різноманітних життєвих ситуацій.

У працях О. Киричука, В. Ягупова виховний процес постає як закономірна неперервна і послідовна зміна моментів розвитку (станів) взаємодіючих суб'єктів. У працях Л. Байбородової, М. Боритко, М. Рожкова виховний процес охарактеризовано як динамічну систему, що має системоутворювальні чинники і структуру та функціонує на основі певних правил. У працях названих авторів встановлено співвідношення змісту поняття “виховний процес” із поняттями “виховання”, “виховна діяльність”, “виховна робота”.

На сьогодні розроблено питання організації виховного (навчально-виховного) процесу в загальноосвітній школі (Ю. Бабанський, Т. Качинська), вищих навчальних закладах (Т. Дем'янюк, З. Курлянд).

Співвідношення виховного процесу і процесу розвитку особистості розглянуто А. Асмоловим (психологічні питання розвитку особистості в освіті), Г. Костюком (навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості), І. Булах (психологічні основи особистісного зростання в підлітковому віці).

Психологічні механізми самовиховання як складового виховного процесу розкрито у працях Ш. Бюлер, А. Маслоу (потреба в самоактуалізації), а також К. Абульханової-Славської, А. Кочетова, С. Рубінштейна (потреба у самовираженні, самовдосконаленні, самовихованні).

Педагогічні засади стимулювання самовиховання суб'єктів освітнього процесу розроблено у працях А. Суценка (концепція самовиховання особистості педагогів), С. Кульневича (зміст педагогічної підтримки самоорганізації особистості), Г. Селевка (технологія саморозвитку та самовдосконалення особистості школярів, основною ідеєю якої виступає опора на закономірності вікового розвитку школярів і їх базові потреби).

У контексті організації виховного процесу в ДЮСШ привертають увагу педагогічні дослідження, у яких автори акцентують увагу на засадах гуманістичної парадигми. Зокрема, І. Бехом здійснено продуктивний синтез теорії культурно-історичного розвитку психічних функцій, гуманістичної педагогіки та психології, теорії почуттів і на цій основі розроблено дієву теорію сходження особистості до духовної культури людства; О. Сухомлинською осмислено й узагальнено закономірності становлення особистості в гуманістично спрямованому виховному процесі.

Методичні основи організації виховного процесу закладені А. Макаренком, яким розроблені питання засобів, методів, прийомів виховної роботи. У контексті системного підходу ця проблематика розроблена Ю. Сокольниковим, В. Серіковим.

Концептуальні засади організації виховного процесу в позашкільних навчальних закладах гуманітарного, екологічного, технічного та наукового напрямів висвітлено у працях О. Биковської, В. Вербицького, Р. Науменко, Г. Пустовіта, Т. Суценко та інших авторів.

Організації діяльності дитячо-юнацьких спортивних шкіл як складовій системи позашкільної освіти присвячено праці Є. Баженкова, В. Бауера, С. Валяєва, О. Жданової, Н. Жмарєва, Ю. Карпова, А. Малініна, А. Мішукова, А. Нестерової, С. Панаріна, С. Подобед, І. Приходько, Г. Путятіної, І. Самсонова, Л. Чеховської, В. Чистякова, Д. Перепльотчикова, О. Шинкарук та ін. На сьогодні розглянуто питання вдосконалення матеріальної бази ДЮСШ, стан нормативного забезпечення, навчально-тренувального процесу, кадрової та господарської роботи; висвітлено шляхи подолання існуючих організаційних недоліків сучасної системи ДЮСШ.

В аспекті організації виховного процесу в ДЮСШ привертають увагу російські дослідження, у яких окреслено шляхи вирішення конкретних завдань виховної роботи в дитячо-юнацьких спортивних школах (К. Анваров (удосконалення виховної роботи), П. Беспалов (моделювання виховної роботи), Г. Бобильов, В. Богданова (дослідження ДЮСШ як виховної організації), Л. Богданова (виховні аспекти спілкування вихованців і тренерів), М. Віленський (морально-вольове виховання учнів), С. Галкін (спортивно-патріотичне виховання), М. Горбунов, Н. Коробкіна (педагогічні умови самовиховання), Д. Горєв (виховання цілеспрямованості), Ю. Зотов (виховані аспекти спортивного колективу), Б. Колобов (профілактика девіантної поведінки), С. Пронкіна (професійне самовизначення вихованців ДЮСШ), А. Паршиков (соціально-педагогічні аспекти діяльності ДЮСШ), Г. Путятіна, Д. Фабричников (гармонізація розвитку особистості у ДЮСШ), К. Байбеков (формування соціальної відповідальності), В. Ринг (виховання особистості вихованця ДЮСШ за окремими видом спорту)).

Проблема організації виховного процесу в ДЮСШ частково висвітлювалася у вітчизняних працях Г. Грибан, Л. Мірошник (визначення шляхів поліпшення дисципліни вихованців) [1], В. Лисяк (формування інтересу вихованців ДЮСШ до систематичних занять спортом) [3] Г. Путятіної (гармонійний розвиток особистості вихованців) [4]. Відзначимо, що ці праці не охоплюють широкого спектра питань виховання, які могли б створити цілісне уявлення про виховний процес у дитячо-юнацькій спортивній школі.

У плані організації виховної роботи у ДЮСШ становлять інтерес праці з педагогіки спорту (В. Белорусова, С. Гурвіч, С. Неверкович, І. Решетень, І. Тер-Ованесян), у яких процес виховання спортсменів осмислений як цілісна педагогічна система. Зокрема, у цих працях наголошується, що основними дієвими чинниками виховної роботи з юними спортсменами є: спортивний колектив та умови його функціонування, особистість тренера, його педагогічна майстерність, загальноосвітня школа і становище у ній юних спортсменів, виховний потенціал сім'ї.

З подібних позицій виступають Ю. Сисоєв, який досліджує проблематику формування спортивного колективу; І. Манжелей, яка вивчає питання актуалізації педагогічного потенціалу фізкультурно-спортивного середовища; І. Журкіна, праці якої присвячені висвітленню моральних відносин у спортивній діяльності; А. Міхеєва, яка визначає засади виховання

особистості у спортивній діяльності; С. Філімонова, у працях якої розкриваються питання самореалізації особистості у просторі фізичної культури і спорту; А. Ротенберг, який розглядає питання становлення та виховання особистості під час занять окремими видами спорту.

На жаль, у працях названих авторів питання розвитку особистості традиційно розглядаються без прив'язки до конкретних спортивних закладів (ДЮСШ, СДЮШОР, спортивних інтернатів та ін.).

Те саме характерно для більшості праць, у яких розглядаються питання розвитку особистості спортсмена з позицій спортивної психології (І. Волков, Є. Гогонов, Г. Горбунов, Т. Джамгаров, Є. Ільїн, В. Клименко, Б. Креті, А. Полозов А. Пуні, П. Рудик, Н. Худадов та ін.); теорії та методики фізичного виховання і спорту (Т. Круцевич, Л. Матвеев, Н. Озолін, В. Платонов, В. Філін, Г. Шамардіна та ін.), соціології спорту (В. Столяров).

Значну допомогу у вирішенні проблеми організації виховного процесу у ДЮСШ надають праці Г. Бабушкіна, Л. Волкова, А. Деркача, А. Ісаєва, А. Корха, А. Лалаяна, М. Фролової, у яких з наукових позицій розкрито окремі аспекти виховної діяльності тренера дитячо-юнацького спорту.

Досвід виховної роботи зі спортсменами різних видів спорту викладено у книгах видатних тренерів О. Гомельського, В. Платонова, В. Растороцького, Д. Ригерта, А. Тарасова, у яких висвітлено взаємодію зі спортсменами, особисті враження, переживання від їхніх успіхів і невдач.

“Зворотну інформацію” про виховний вплив тренерів і колективу на формування особистості спортсмена дали змогу отримати книги П. Болотникова, В. Брумеля, С. Бубки, Т. Казанкіної, Н. Кім, Л. Латиніної, І. Тер-Ованесяна та інших видатних спортсменів.

Аналіз наявних вітчизняних статей, монографій, дисертацій і книг з проблематики виховання особистості в навчально-тренувальному та виховному процесі дитячо-юнацьких спортивних шкіл показує, що на сьогодні не існує чіткого розуміння виховних цілей ДЮСШ, не прослідковано взаємозв'язків між операційно-діяльнісним і результативним компонентами виховного процесу, не встановлений взаємозв'язок між самовихованням юних спортсменів та виховною роботою в спортивній школі; лише частково розкриті шляхи стимулювання особистісного розвитку вихованців у процесі індивідуальних бесід, тренувань і змагань; не виявлено експериментальних доказів того, що розвиток особистості вихованців ДЮСШ відбувається не стихійно, а під впливом цілеспрямовано використаних виховних методів і прийомів.

Відзначимо, що значну частину публікацій з проблеми організації виховного процесу в ДЮСШ виконано в радянський період. З моменту розвалу СРСР минуло понад двадцять років. З того часу нагромаджений значний досвід роботи тренерів з виховної роботи в ДЮСШ. Цей матеріал вимагає осмислення й узагальнення.

У ході попереднього дослідження проблеми організації виховного процесу в системі дитячо-юнацьких спортивних шкіл виявлено наявність ряду **суперечностей**, що виражаються у невідповідності між:

– прийняттям нової парадигми освіти, відповідно до якої пріоритетом виступає виховання особистості, здатної до самоактуалізації в сучасних соціальних умовах і відсутністю науково обґрунтованих теоретико-методичних засад такого виховання;

– традиційним зосередженням уваги на фізичному вихованні дітей та підлітків і необхідністю приділення уваги іншим напрямам виховання (розумовому, моральному, трудовому, естетичному та ін.) у дитячо-юнацьких спортивних школах;

– існуванням стихійних і різноспрямованих формувальних впливів на особистість вихованця у процесі спортивної діяльності та необхідністю їхнього впорядкування й спрямування відповідно до суспільного запиту;

– прагненням вихованця якомога повніше реалізувати свій спортивний та особистісний потенціал, незалежно від існуючих соціальних норм і необхідністю упорядкованого контролю й корекції негативних проявів особистості юного спортсмена у спортивній та позаспортивній діяльності.

Вирішення цих суперечностей пов'язане з необхідністю здобуття нового знання на рівнях:

– методологічному, що передбачає виявлення та дослідження взаємозв'язку існуючих педагогічних і психологічних принципів, концепцій, положень, теорій, парадигм у контексті організації виховного процесу в дитячо-юнацьких спортивних школах;

– теоретичному, що передбачає уточнення вихідних дефініцій; узагальнення наявного знання; виявлення мети, завдань і базових принципів організації вихованого процесу в системі дитячо-юнацьких спортивних шкіл;

– технологічному, що передбачає обґрунтування доцільних засобів, форм, методів виховання особистості в позашкільних закладах спортивного профілю, а також створення на їх основі відповідної методики.

Висновки. Таким чином, актуальність проблеми організації виховного процесу в дитячо-юнацьких спортивних школах, наявність невирішених суперечностей, що виникли в ході функціонування системи ДЮСШ на сьогоднішньому етапі, а також еkleктичність сучасних вітчизняних наукових досліджень з питань виховання особистості в цій системі зумовлюють спрямування нашої наукової уваги на розробку теоретико-методичних засад організації виховного процесу в системі дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Список використаної літератури

1. Голуб А. Резерви створення резерву / А. Голуб, В. Казимиров // Олімпійська арена. – 2007. – № 10. – С. 23–29.

2. Грибан Г.П. Активізація навчально-виховної роботи як засіб поліпшення дисциплінованості та успішності учнівської молоді у процесі занять фізичною культурою та спортом (На прикладі роботи Житомирської ДЮСШ при школі-інтернаті для дітей-

сиріт) / Г.П. Грибан, Л.М. Мірошник, С.Г. Рожкова // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 1998. – № 2. – С. 76–78.

3. Офіційний сайт Державної служби молоді та спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://msms.gov.ua/sport/control/uk/publish/category?cat_id=90311.

4. Лисяк В.М. Задачи спортивних шкіл у формуванні інтересу до систематичних занять учнів фізичною культурою та спортом / В.М. Лисяк // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2006. – № 1. – С. 59–63.

5. Путятіна Г.Н. Детско-юношеские спортивные школы в системе гармонического развития личности / Г.Н. Путятіна // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2005. – № 10. – С. 233–235.

Ротерс Т.Т., Мазин В.М. Постановка проблеми організації виховального процесу в детско-юношеских спортивних школах

В статті освітлена актуальність проблеми організації виховального процесу в детско-юношеских спортивних школах. Визначені перспективні напрями науково-дослідницької роботи, метою якої є підвищення ефективності організації виховального процесу в детско-юношеских спортивних школах.

Ключевые слова: организация, воспитательный процесс, детско-юношеские спортивные школы.

Roters T., Mazin V. Formulation of the problem of organizing the educational process in youth sports schools

The author of the educational process problems in youth sports schools. Perspective directions of research aimed at improving the efficiency of educational process in youth sports schools.

Key words: organization, educational process, children's and youth sports school.